

Historiens udvikling - individ og samfund

Hvorfor udvikler samfund sig i bestemte retninger?

Er det historiens store personligheder, der gennem deres motiver, strategier, mål, værdier og midler driver forandringer frem?

Eller er det samfundets økonomiske, kulturelle, politiske strukturer, der med deres regler, systemer, logikker og relationer skaber historien?

Dette har været en grundlæggende konflikt i den historiske forskning over de seneste 100 år, og man kan opstille grundlæggende spørgsmål i den sammenhæng:

- Er det den konteksten, der bestemmer vores adfærd (strukturelle faktorer), eller er det individet, der skaber strukturerne (aktør-orienterede faktorer)?
- Er vi som mennesker underlagt en determinisme, eller har vi en frie vilje? Er handlinger og begivenheder et uundgåeligt produkt af de specifikke omgivelser, eller har individet mulighed for at øve indflydelse på udviklingen?

Et af historiefagets vigtigste formål at forklare samfundsudviklingen, hvad enten der er tale om kontinuitet eller brud. Til det formål sondres i historiefaget mellem på den ene side **strukturer** og på den anden side **aktører**.

Strukturer forklarer menneskelig udvikling som et produkt af historiske forhold, der begrænser og bestemmer det menneskelige handlerum. Det kan være *fysiske forhold* som en stats geografiske placering, klimaet, dyrelivet, befolkningssammensætningen og tilsvarende. Det kan være *økonomiske forhold* som markedsøkonomi eller planøkonomi, erhvervsstrukturer, handelsmønstre, teknologi og så videre. Det kan være *kulturelle forhold* som verdensbilledet, ideologiske strømninger, religion, tradition, selvforståelse, mentalitet og lignende.

Aktører forklarer historisk udvikling som menneskeskabt, i den forstand at menneskets frie vilje og fornuft altid giver det en række valgmuligheder indenfor det handlerum, som de historieskabte strukturer sætter grænserne for. Man siger, at mennesket er *historiens agent*.

Man kan dele de to tilgange yderligt op og tale om et **internt** og et **eksternt** fokus.

Har man et **internt fokus**, orienterer man sig mod *aktører* inden for staten, gruppen, partiet, kulturkredsen, eller man kan se på *strukturer* inden for samme system og undersøge, hvordan dette kan påvirke det omgivende miljø og forme begivenhedernes udvikling. Har man et internt fokus, mener man, at aktører kan påvirke det omgivende miljø og forme begivenhedernes udvikling.

Har man derimod et **eksternt fokus**, vil man hævde, at begivenheder afhænger af forhold, der ligger uden for staten, gruppen, partiet, kulturkredsen, og det kan være både aktører og strukturer uden for systemet.

Derved kan hele problemet ses som et filosofisk spørgsmål, der handler om individets handlefrihed.

Man kan ud over en - lidt flad og horisontal - opdeling i aktør og struktur se på forskellige niveauer i historien, når man arbejder med dette begrebspar.

Historiens niveauer

	Struktur eller tendens	Aktør
Idealistisk niveau (Kulturhistorie)	Mentalitetshistorie, historisk sociologi	Idehistorie
Institutionelt eller politisk niveau	Historisk institutionalisme	Politisk historie
Materialistisk niveau	Historisk materialisme	Klassekamp

Når man undersøger historien, er der ofte en mere eller mindre eksplicit idé om, at historien foregår på forskellige niveauer, og at disse niveauer påvirker hinanden. Ofte vil den enkelte historiker mere eller mindre bevidst fokusere på ét af niveauerne, ligesom forskellige retninger indenfor historiefaget fokuserer på forskellige niveauer.

Man kan for overskuelighedens skyld sætte de forskellige retninger op i modellen ovenfor:

På den vandrette led kan man se på forskellige forklaringer, hvor den "samfundsfaglige" forklaring vil fokusere på de dybere **strukturer eller tendenser** i samfundet, mens den traditionelt historiske forklaring vil fokusere på, hvad aktøren gør. I denne sammenhæng er en aktør ikke kun en person, men også en gruppe personer, en bevægelse, et parti eller en organisation. Pointen er, at de handler, og ved deres handling skaber forandringer i samfundet.

Karl Marx (1818-1883)

Karl Marx mente, at strukturerne havde afgørende betydning for samfundets indretning og var et resultat af den historiske udvikling. I den sammenhæng havde individet ikke den store rolle at spille. De kunne måske nok speede processer op eller hæmme dem, men kunne ikke ændre på de forandringer, som uundgåeligt ville indtræde. Citat: "*Mennesket skaber historien, men ikke under omstændigheder, det selv har valgt*".

Max Weber (1868-1920)

For den rendyrkede aktørtilgang kunne man naturligvis vælge eksempler fra den klassiske historieskrivning, men i en mere moderne teoretisk sammenhæng giver det mere mening fx at kigge på sociologen Max Weber, der i modsætning til Marx havde fokus på individets betydning for samfundets udvikling. Han lagde i den forbindelse ikke den store vægt på historiens betydning, men interesserede sig for individers rationalitet i forbindelse med sociale handlinger. Webers pointe var, at der i traditionelle samfund nok blev erkendt og handlet ud fra tradition og religion, men at det kapitalistiske samfund netop var kendetegnet ved sin *rationalitet*.

Syntese

Mangt en historiker har igennem tiden gravet sig ned i enten den ene eller anden grøft af denne problematik, og det er der desværre i mange tilfælde kommet noget rigtig dårlig historieskrivning ud af. På mange måder kan det opfattes som en diskussion af hønen eller ægget, når man stiller aktører og strukturer op overfor hinanden for at forklare en udvikling. Det kan dog være givtigt at overveje begge positioner, men samtidig se dem som dialektisk forbundne. Alt andet ville nok være ahistorisk.

Sociologen Lennart Lundquist har sagt, at "graden af autonomi i enhver situation beror på relationen mellem aktørernes egenskaber og strukturernes sammensætning". Man kan altså både arbejde med et aktørbegreb, som fra starten ses som stærkt afhængigt af sociale kontekster og med et antideterministisk strukturbegreb, der tillader systemmæssig uforudsigelighed og kreativitet.